

KULTURA

Zašto Zagreb oklijeva s revitaliziranjem zaštićenog naslijeđa tvornica i postrojenja s kraja 19. i početka 20. stoljeća koja se nalaze na atraktivnim lokacijama

INDUSTRIJSKA BAŠTINA

Obnova i revitalizacija prilika je za promjene, a ne samo krpanje grada. To je prilika generacije da razvije i integrira centar grada

PIŠE: PATRICIA KIŠ TERBOVC

U proteklom mjesecu više smo se puta bavili industrijskom baštinom Zagreba. Prvi put, kad je Ministarstvo kulture donijelo odluku da se u nekadašnju Tvornicu duhana u Jukićevoj ulici useli u potresu oštećen Hrvatski restauratorski zavod. Pisalo se godinama kako će u tvornici koju je arhitekt Rupert Melkus podignuo 1881.

biti stalni postav Hrvatskog povijesnog muzeja, planirale su se financije iz javnog proračuna.

Povijesni muzej koji je trebao biti na toj lokaciji, također poprilično oštećen u potresu, ostaje na Gornjem gradu, no u drugoj zgradi. Epilog je to priče duge gotovo jedno desetljeće.

Krajem prošle godine osnovano je i društvo Blok Badel, koje bi se trebalo baviti napuštenim kompleksom na Kvaternikovu trgu, a mjesec kasnije pisalo se o ideji gradskih struktura prema kojoj bi se Gredelj prodao za 618,5 milijuna, Zagrepčanka za 376,7 milijuna te Paromlin za 75 milijuna kuna. Kasnije, nakon nedavne procjene Ureda za imovinu, Gredelj je narastao na 752, a Paromlinu je cijena povećana na 101 milijun kuna.

Diplomatsko naselje

Bavili smo se i Ciglanom na Kustošiji čiji su dimnjaci, prethodno oštećeni u potresu, pred našim očima nestali u samo 20 sekundi. Ciglana je na Müllerovu brijegu koji je tako nazvan po obitelji bogatih židovskih industrijalaca. Jutarnji je pisao prije nekoliko godina da se na tom brijegu planira i gradnja luksuznih stanova, nazvanih diplomatsko naselje. No,

to nije realizirano, barem ne zasad.

Dimnjaci Ciglane još su jedan simbolom propalog industrijskog naslijeđa u Zagrebu. Mnogi su primjeri takvog naslijeđa danas oko nas, oronule zidine u centru grada, čije se propadanje čeka, prepuštene su zaboravu, ili, pak, neinventivnoj komercijalizaciji.

Međunarodnih primjera prenamjene napuštenih tvornica, industrijskih postrojenja, dimnjaka, vodotornjeva iz 19. i s početka 20. stoljeća sve je više. Među najpoznatijima je nekadašnja elektrana na Banksideu, u južnom dijelu Londona, podigao ju je Sidney Smith, a adaptirali i poslije tijekom vremena dodali stakleni aneks švicarski arhitekti Herzog&De Meuron. Bila je to najposjećenija galerija u Europi, s nešto manje od osam milijuna posjetitelja godišnje.

I u Hrvatskoj postoji nekoliko uspješnih primjera prenamjene. U Rijeci su tako u nekadašnjem industrijskom postrojenju "Rikard Benčić", i Muzej moderne i suvremene umjetnosti, arhitekta Dinka Peračića, te Dječja kuća Saše Randića, među ostalim. Ovih je dana obilježeno i sto godina Labinske republike, a u Labinu priređuju i Bijenale industrijske umjetnosti, umjetnici koji izlažu često uzimaju u obzir rudarsku povijest kraja. Tamo je danas Gradska knjižnica u nekadašnjoj Mramornoj dvorani, a autori Žalac, Grubiša, Gamulin i Presečan za projekt su također dobili više nagrada.

U Zagrebu se, pak, jedan od najuspješnijih primjera prenamjene dogodio još u prošlom stoljeću. Iznad Tkalčičeve ulice bila je nekoć prva zgrada Tvornice kože Vatroslava Šterna, izvedena 1869. prema projektu arhitekta Janka Jambrišaka, a danas je tu Gliptoteka HAZU.

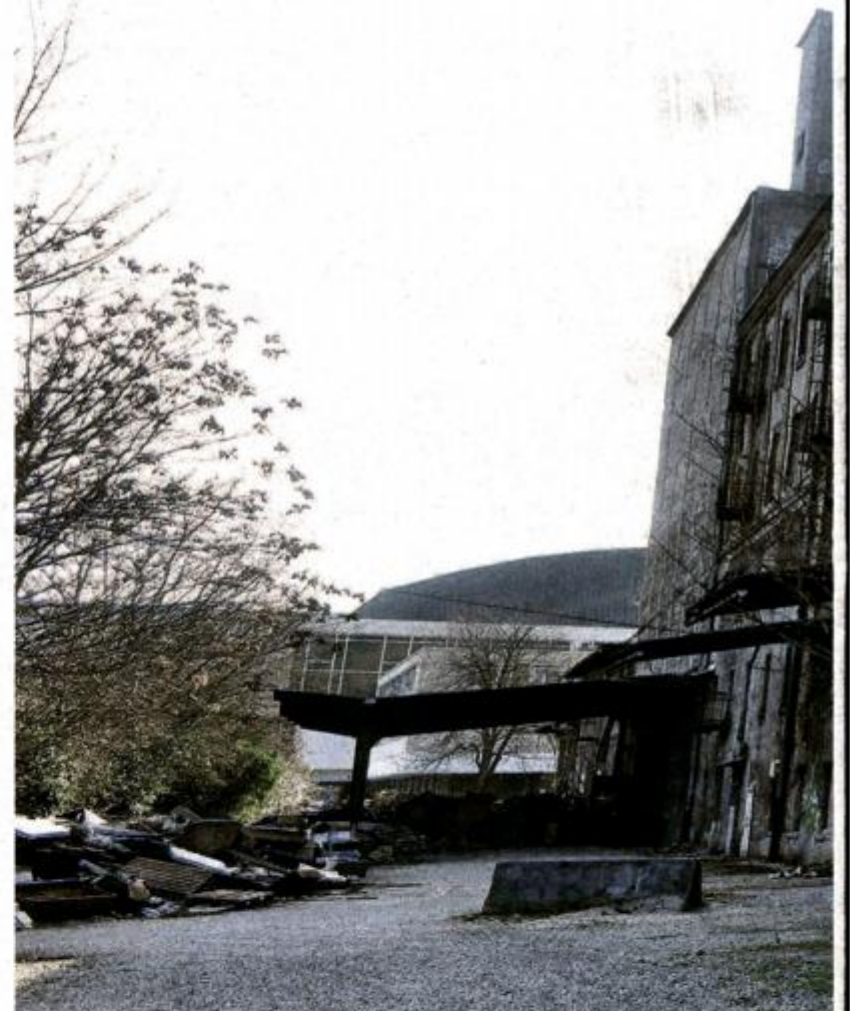
Drugi je primjer suvremen. Labuba je prostor bivše tvornice, Tekstilnog kombinata Zagreb koji je, dođuše, prenamijenjen iz nekadašnje konjaničke vojarnje. Danas je to i poslovni i izložbeni prostor.

No, primjeri se mogu nabrojati na prste jedne ruke. Naš sugovornik Goran Arčabić, kustos Muzeja grada Zagreba, koji se godinama bavi ovom temom, ne vidi svijetlu sliku. Kako govori: "Preduvjet očuvanja industrijskih spomenika podrazumijeva suradnju vlasnika i službi zaštite. Kad tijela državne ili lokalne vlasti zakažu u funkciji čuvanja javnih interesa, vlasniku je dopušteno raditi što mu odgovara. Tada objekti propadaju, ne saniraju se manja oštećenja te u konačnici, pod izlikom opasnosti za sigurnost građana, bivaju srušeni. Dimnjaci Ciglane na Kustošiji samo su jedan od brojnih primjera izgubljene industrijske povijesti i baštine Zagreba. Ujedno, to su bili posljednji povijesni industrijski dimnjaci u širem centru grada".

Propali natječaji

Arčabić nadalje kaže: "Grad Zagreb ne zna što bi sa zaštićenim povijesnim industrijskim cjelinama kojima raspolaže (Paromlin, Gredelj, Zagrepčanka). Propadanje povijesnih industrijskih sklopova i zgrada u vlasništvu Grada unatrag dvadeset godina dokazuje da na razini donositelja odluka ne postoji svijest o vrijednosti industrijskog naslijeđa te da postojeći sustav zaštite nije efikasan ili se ne provodi kako treba".

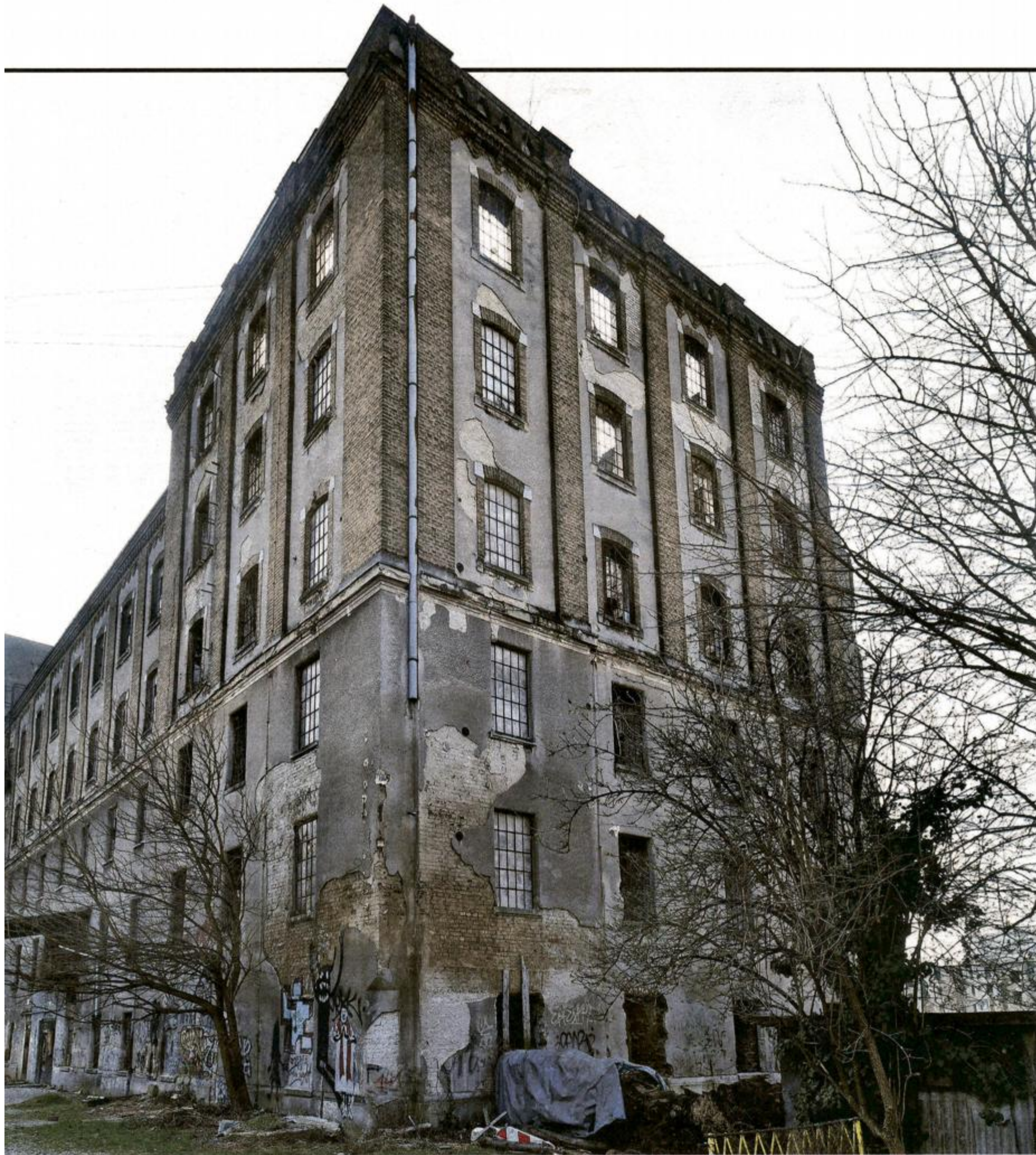
Da su se slijedili natječaji, danas bismo na mjestu Paromlina imali bazene, u bivšoj Uljari Muzej holokausta, u Badelu rješenje portugalskih arhitekata, govorimo Arčabiću, no on nam odgovara: "Natječaj je proveden samo za Blok Badel, preostali dio nekadašnje tvornice u vlasništvu Vladimira Arka. Za ostale građevine informacije u javnosti pojavljivale su se na razni pokušaja entuzijasta da skrenu pozornost na te prostore, kao što je primjerice, Paromlin ili na razini nerazrađenih poluideja (strojarnica Tvornice ulja). Bio bih sretniji da je nešto realizirano jer bi to možda značilo da će barem dio povijesne industrijske baštine ostati sačuvan". □

Paromlin, Paromlinska ulica

Još prije deset godina arhitektonski biro NFO pobijedio je na natječaju s prijedlogom kupališta. Do danas se još ništa nije dogodilo

Kata Marunica i Nenad Ravlić, arhitektonski biro NFO, za sobom imaju popriličan broj projekata za koje su dobili neke od najvažnijih nagrada za arhitekturu. Prije desetak godina, kad su praktički počinjali, pobijedili su na idejnom natječaju za revitalizaciju Paromlina. Struka je bila skoro pa jednoglasna u pozitivnoj ocjeni rješenja. Upravo je to rad koji je tada i afirmirao mlade autore. No, od revitalizacije Paromlina ništa. Stoji prazan i napušten, u širem centru, tik uz Lisinski. Arhitekti s kojima smo razgovarali reći će da im je upravo ovo projekt za koji im je najviše žao što nije realiziran. Kako nam govori Kata Marunica, "to je prvi natječaj koji smo dobili kao mladi ured. Program je bio zanimljiv i imali smo odriježene ruke. Bavili smo se i širom urbanističkom slikom. Zanimljivo je bilo i to što je sadržaj bio drukčiji. Često se na tim

BORIS KOVAČEV / FOTOKA

lokacijama, naime, grade muzeji ili knjižnice, a sada je bilo predloženo kupalište. Bili smo svjesni da je riječ samo o anketnom natječaju, no ostalo nam je kao jedno od dražih rješenja". I dandanas joj je žao kad prolazi pokraj Paromlina: "Ne znam hoće li se išta napraviti, što više vrijeme prolazi, više se gubi perspektiva moguće zaštite te građevine". Natječaj je tada organizirao Oris u suradnji s američkom tvrtkom DuPont pod pokroviteljstvom Grada Zagreba. Mladi su arhitekti uzeli u obzir i ekološku održivost pa su zamislili da bi krov Paromlina pokrivala fotonaponske ćelije i solarni kolektori, kao i južni zid silosa, a dimnjak koji je u međuvremenu srušen, trebao je dobiti vjetroturbinu. Predložili su i širi urbanistički plan. Na samom kraju prošle godine, u izglasavanju proračuna za 2021.,

Gradska je skupština dala prijedlog da se proda zemljište Paromlina, na što je oporba oštro reagirala, na čelu s HNS-ovim zastupnikom Tomislavom Stojakom. Prvo se, dakle, procijenila vrijednost od 75 milijuna kuna, potom je povećana na 101 milijun kuna. Paromlin je, inače, spomenik industrijske arhitekture. Riječ je o armiranobetonskoj konstrukciji koju je izveo Josip Dubsky. Riječ je o jednom od prvih primjena armiranog betona uopće. Nastajao je u dvije faze, između 1862. i 1906. te nakon požara, od 1906. do 1908., kad poprima današnji izgled. Gradnju Paromlina potaknula je 1862. skupina zagrebačkih trgovaca predvođena Vatroslavom Egersdorferom. Naime, te godine Društvo paromlina platilo je "pristojbu za sagradnje paromlina", a godinu poslije i pristojbu za "uzidanje magazina".

**Badel,
Kvaternikov trg**
**Projekt za blok
portugalskih arhitekata
postoji već devet godina,
a Grad je tek lani
krenuo u potragu za
investitorom**

Kompleks nekadašnjih tvornica Badel i Gorica smješten je na križanju Martićeve i Šubićeve ulice, preko puta tržnice Kvatrić. Ponekad se pojavi kakav komercijalni sadržaj, znali su se na toj lokaciji održavati event, ali i umjetničke intervencije, primjerice Šiniša Labrović održao je svoj poznati performans, Big Brother za ovce. Danas taj dio smatramo širim centrom grada, no sve do 19. stoljeća okolica Kvatrića bila je gradska periferija, ovdje je nekad bila mitnica, rampa za ulaz u grad. Tek je prva konjska pruga znatnije povezala Jelačić plac s novootvorenim Maksimirom. Tvornicu je na toj lokaciji otvorio Mijo Arko, trgovac vina i žestokih pića. Prezime Arko smatralo se u svoje doba sinonimom za dobre likere, konjake, pjenušce i još neka

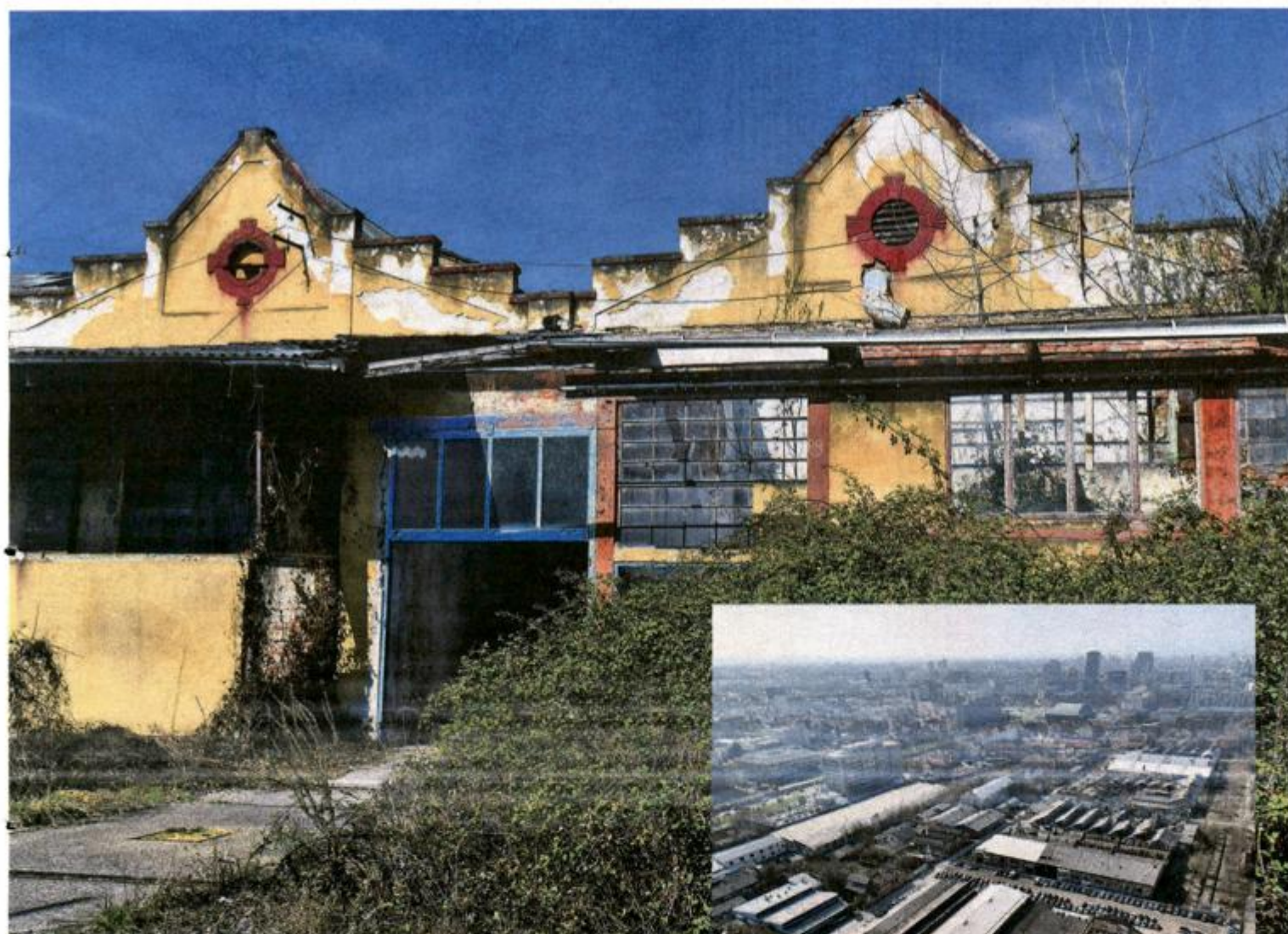

pića, a tvornicu je od oca naslijedio sin Vladimir. Bili su poslovni ljudi, svjesni potrebe, među ostalim i ulaganja u grafičku promidžbu, pa je među autorima koje su angažirali bio i Mihály Biró, jedan od najznačajnijih grafičkih dizajnera tog vremena u

srednjoj Europi. Tvornica je nakon Drugog svjetskog rata preimenovana u "Marijan Badel", danas je "Badel 1862.", prema izvornoj godini osnutka. U istom su bloku bile tvornica metalnog posuda Gorica, te tvornica električnih kabela Elka.

Tvornice su mahom počele seliti na periferiju pa je taj dio ostao prazan. Prije devet godina Grad Zagreb i Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada raspisali su međunarodni javni natječaj za blok. Prvonagrađen je bio projekt

portugalskih arhitekata Luisa Pedra i Pabla Rebela iz biroa Pablo Pita Architects. Krajem prošle godine osnovano je društvo Blok Kvatrić za revitalizaciju bivše Badelove tvornice. Grad će, pisalo se, biti stopostotni vlasnik društva te će kao temeljni kapital uložiti zemljište i nekretnine na spomenutoj lokaciji, čija vrijednost iznosi 155,42 milijuna kuna. U planu je bilo i raspisivanje javnog poziva za traženje investitora koji bi dokapitalizirao postojeće društvo minimalnim iznosom na koje je procijenjena vrijednost zemljišta ili većim. Raspodjela bi trebala biti ovakva: poslovni prostori - od 25 do 35 posto, stambeni prostori - od 25 do 35 posto, trgovine - od 20 do 25 posto, hotel sedam posto, a prostori javne i društvene namjene od 10 do 15 posto. Ideju o provedbi podržalo je i Društvo arhitekata Zagreb. No, dio se arhitekata bunio i postavio pitanje o potpunoj komercijalizaciji lokacije. Oporba je optužila gradske strukture da su znatno umanjili vrijednost zemljišta i oštetili Grad, no odgovorili su im da je to bio "jedini način za privlačenje investitora". Tko će biti investitor, postoji li već, spekuliralo se, no karte još uvijek nisu otkrivene.

**Gredelj,
Strojarska ulica**
**To je prostor na kojem
se može smjestiti 15.000
stanovnika. Za projekt
3LHD-a i Arhitekten
Cie zainteresirana
je i Europska banka**

U prijedlogu proračuna Grada Zagreba za 2021., kako se pisalo, stajalo je da bi se Gredelj prodao za 618,5 milijuna, kasnije je procijenjen na 752 milijuna. Kao i kod Paromlina, oporba je postavila pitanje o prodaji gradske imovine i budućoj namjeni te smanjenoj cijeni. Postojale su naznake da Grad uskoro izađe s arhitektonskim natječajem, no zbog Bandićeve smrti postoji mogućnost da se to odgodi. Područje Gredelja, nazvanog po antifašističkom heroju Janku Gredelju, u većinskom je vlasništvu Grada Zagreba te države i HŽ-a. Ondje su zaštićene hale koje su spomenici

kulture, muzej lokomotiva na otvorenom i nekoliko novijih golemih hala. Prema GUP-u, na toj je lokaciji moguća kombinacija sadržaja za kulturu, stambeni neboderi, parkovi, poslovne zone. Arhitektonski studio 3LHD više se puta bavio ovom temom pa smo za mišljenje pitali jednog od partnera, Marka Dabrovića: "U centru grada postoji prostor koji je posljednjih deset godina izvan bilo kakve funkcije, a čije su dimenzije 33 puta veće od Trga bana Jelačića. Prostor je to na kojemu se može smjestiti 15.000 stanovnika, kolika je npr. populacija grada Čakovca. Ima 420.000 tisuća kvadrata. Zagreb se u međuvremenu širi na periferiju, umjesto da se razvija u centru. Govorimo o čak četrdeset blokova koji su izvan funkcije". Naime, na osnovi ekonomsko urbanističke studije s kojom je konzorcij u sastavu 3LHD i nizozemsko-hrvatski studio De Arhitekten Cie u suradnji s tvrtkom IGH i Colliers International pobijedio na natječaju za revitalizaciju prostora Gredelj 2017., Europska banka za obnovu i razvoj prošle je godine angažirala tvrtku PWC Austria da izradi financijsku studiju izvedivosti projekta revitalizacije tog prostora. "Gredelj bi od napuštene industrijske zone postao integrirani dio grada, pritom uzimajući u obzir očuvanje, obnovu i održivo korištenje zaštićene kulturne baštine", kaže Dabrović i nastavlja da je uređenje zone prilika da se riješi jedan od najvećih urbanističkih problema Grada Zagreba - nepovezanost sjevera i juga grada. Navodi i da bi se gradnja stambene, poslovne i javne namjene u zoni Gredelj mogla financirati iz mirovinskih fondova. "Ovakav projekt mogao bi imati pozitivan učinak na BDP. Preseljenje autobusnog kolodvora i podizanja pruge idealni su, pak, projekti za financiranje iz Europskih fondova kao strateški projekt 2021. - 2027. Posla na razvoju Gredelja bilo bi za sve arhitekate i inženjere jer je riječ o prilici generacije da integriramo i razvijemo centar grada, što su u posljednjih dvadeset godina napravile sve europske metropole. Obnova i revitalizacija stare industrijske baštine prilika je za promjene, a ne samo "krpanje" grada."

BORIS KOVAČEV / CROPIX

**Klaonica,
Heinzelova ulica**
**U atraktivnim
napuštenim velikim
halama nekoliko je
umjetnika od Grada
dobilo na korištenje
atelje. Bez vizije
budućnosti**

U knjizi "Za novi, ljepši Zagreb!" objavljenoj pretkraj prošle godine, arhitektica i teoretičarka Tamara Bjažić Klarin bavila se natjecajima između dva svjetska rata. Među ostalim, knjiga je pokazala koliko je natječaja kroz povijest namješteno, i to za danas poznata imena. A radi klaonice u Heinzelovoj pala je i ostavka poznatoga gradonačelnika. Naime, kako piše u knjizi, "za kapitalne, tehnološki zahtjevne i skupe javne gradnje, poput gradske

tržnice Dolac i gradske klaonice na Sajmišnoj cesti (danas Heinzelovoj ulici), Vjekoslav Heinzel izradu projekata dodjeljivao je mimo arhitektonskih natječaja izravnom pogodbom - Vjekoslavu Bastlu i Nijemcu Walteru Freseu. 'Sretan trenutak' hrvatske arhitekture u kojem natječaji postaju gotovo standard koincidirao je s Heinzelovom ostavkom, isprovociranom odabirom izvođača klaonice". Naime, zbog sumnje na pogodovanje izvođačima u

gradnji klaonice Heinzel je podnio ostavku u listopadu 1928. Gradska klaonica i stočna tržnica nekoć je bila prostor na kojemu se odvijala trgovina stoke koja se dopremala željezničkim kolosijecima ili zaprežnim kolima u grad, i za koju je bio predviđen smještaj na južnom dijelu parcele. Riječ je i o, ostalo je zabilježeno, "prvoj modernoj visokogradnji u Zagrebu od devet etaža". Gradilo se početkom 30-ih, a nešto kasnije u neposrednom je susjedstvu podignut Veterinarski fakultet Zvonimira Vrkljana. Kako sada govori Tamara Bjažić Klarin, "stanje je klaonice posljednjih godina nepromijenjeno. Mogla bi je zadesiti sudbina koja čeka mnoge industrijske spomenike koji se ne održavaju. Velike hale iznimno su vrijedno naslijeđe. Ova u Heinzelovoj napuštena je kasnih 90-ih godina, bez neke jasnije ideje o daljnjoj sudbini". Danas su tamo atelijeri nekolicine umjetnika. Kako nam govori kipar Denis Krašković, "nas nekoliko kolega ovdje imamo atelijere, dobili smo ih od Grada, no oko nas su većinom skladišta i radionice". Na području prenamjene klaonice često se kao pozitivan primjer u Europi spominjala prenamjena klaonice Matadero u Madridu.

